

Сайран ӘБУШӘРІП

философия ғылымдарының кандидаты, доцент
Қ.А.Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті

ТІРШІЛІКТІҢ, ТҮРЛЕРДІҢ, НӘСІЛДЕРДІҢ, ЭТНОСТАРДЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Мақалада жалпы алғандағы тіршіліктің, түрлердің, нәсілдердің, этностардың эволюциясы сөз болады. Сондай-ақ бір-бірінен айқын айырмашылықтары – белгілері бар нәсілдер мен этностар өкілдерінің қандық тән тұрғысынан араласуының олардың психологиялық көңіл-күйі мен генетикалық жағдайына әсері қарастырылады. Онда рулық қауымдастықтың, әсіресе нордикалық деп аталатын нәсілдің пайда болуы мен таралу жерлері көрсетіледі.

Кілт сөздер: тіршілік, түр, нәсіл, этнос, эволюция, психикалық-генетикалық жағдай, нордикалық нәсіл.

Ерте заманнан бастап күні бүгінге дейін тіршіліктің пайда болуы туралы шексіз көп жорамалдар, пікірлер айтылып келеді. Олардың ішіндегі негізгілері мыналар: 1. Жер бетіндегі тіршілікті аса құдыретті ерекше күш жаратты деп түсіндіретін креационизм теориясы. 2. Тіршілік өлі денелерден өздігінен пайда болады деген пікірді қуалайтын теория. Алайда бұл пікірге қарсы шыққан Ф. Реди (1688), Л. Спалланцани (1765) және Л. Пастер (1860) кез келген ағза тек өзіндей тірі ағзалардан ғана пайда болады деп дәлелдеді. 3. Тіршілік Жер бетіне басқа жақтан (ғарыштан) келіп түсті деген болжау ұсынған панспермия теориясы және бар. Бұл теорияны дәйектегендер басқа ғаламшардан Жерге өсімдіктің тозаңы, тіпті ұсақ ағзалар да келіп түседі деген ойда болды. 4. Ақырында тіршілік жер бетінде химиялық және физикалық заңдылықтарға сай жүретін әрекеттер нәтижесінде қалыптасты деп тұжырымдайтын биохимиялық эволюция теориясы [1, 217].

Ғалымдар Жердің жасы 4,5-5 млрд. жыл деп есептейді. Жердің өз ішіндегі радиоактивті заттардың ыдырауы нәтижесінде біртіндеп қыза бастайды. Жер қойнауының температурасы 1000°C-дан артқан кезде ондағы қатты жыныстар балқып бір-бірімен реакцияға түсе бастады. Температура 100°C-дан төмендеген кезде атмосферадағы газ күйіндегі органикалық заттар жаңбыр суында еріп, ерітінді күйге көшті. Алғашқы мұхиттар түзілді. Алғашқы атмосферада оттегі мен озон болмағандықтан, сәулелер жер бетіне мольнан түсіп тұрды. Нәтижесінде алғашқы мұхитта көмірсулар, аминқышқылдары, азотты қосылыстар молая бастады. Олардан қарапайым ақуыздар, нуклеин қышқылдары, липидтер, т.б. түзіле бастады. Бұл тіршіліктің пайда болу жолындағы бірінші қадам еді. Яғни сутегі молекуласы

Жердегі тіршіліктің кез келген түрінің құрылуы үшін негіз болды. Тіршіліктің құрылымындағы келесі кезең өзін-өзі ұдайы өсіп-өндіруге қабілетті молекулалардың қалыптасуы болды. Ондай молекулалар ақуыздар мен нуклеин қышқылдары еді. Тіршіліктің пайда болу жолындағы аса бір ірі қадам – ағзалардың бейорганикалық заттардан органикалық заттарды түзуге көшуі. Сөйтіп, бергін келе фотосинтездеуші ағзалар пайда болды. Яғни күн сәулесінің әсерімен өсімдіктер пайда болды. Олар күн сәулесінің энергиясын қоректік заттар жасауға пайдаланады. Бұл фотосинтез құбылысы.

Өлі табиғат (мысалы, кристалдар) сыртқы қабатына жаңа заттар қосу арқылы өссе, тірі ағзалар қоректік заттардың есебінен өседі. Тіршілік құрылымы нуклеин қышқылдары, ақуыз (белок) сияқты макромолекулалардан басталып жасушалар (клетка), ұлша, мүше, ағзаға дейін күделенеді. Жасуша – барлық тірі ағзалардың ең кіші негізгі өлшемі. Әр түрлі ағза жасушаларының құрылымы, химиялық құрамы, зат алмасуы және тіршілік әрекеттері ұқсас. Жасушалар бастапқы (аналық) жасушаларының бөлінуі арқылы пайда болады. Жасуша ядросында оның генетикалық ақпараты – ДНК болады. Хромосомалар – ДНК-ның ақуызбен қосылған жіңішке жіпшелерінен тұратын ядроның маңызды бөлігі. Әр белгіні қалыптастыратын ақуызды синтездейтін ДНК-ның бөлігі ген деп аталады. Вирустар – тіршіліктің жасушасыз ерекше пішіні.

Жасуша теориясы жануарлар мен өсімдіктер жасушаларының өзара ұқсас екенін толық дәлелдейді. Бұл ұқсастық бүкіл тірі ағзалардың шығу тегінің бір екенін айқындай түседі. Табиғатта кездесетін 105 химиялық элементтің 80-ге жуығы тірі ағза жасушаларының құрамында болады. Негізгі элементтердің жасуша құрамындағы үлесі 99 %; ион түрінде кездесетін элементтердің мөлшері 1% шамасында, өте аз мөлшерде кездесетін (0,01%-тен кем) микроэлементтер – 0,01%-тен кем. Егер тағамның құрамында йод жетіспесе, бала бойының өсуі тежеледі. Егер тағамның құрамында мыстың мөлшері жетіспесе, мал жашай ауруға ұшырайды. Тірі ағза жасушаларында кездесетін сутегі, оттегі, көміртегі және азоттың үлесі 99%-ке дейін жетеді. Осылардың үшеуінің (сутегі, көміртегі, азот) жер бетіндегі үлесі 1%-тен кем болады. Адам ағзасында болатын он элементтің сегізі теңіз суында кездеседі.

Өсімдіктердің тіршілік әрекетінің нәтижесінде атмосфераға оттегі бөлініп шығып, ағзалардың тыныс алуына мүмкіндік туды. Оттегінің біразы зиянды ультракүлгін және иондаушы сәулелені сіңіріп, ұстап қалатын озонға айналды. Мұның өзі тіршіліктің судан құрлыққа шығып, бүкіл жер бетіне таралуына жол ашты. Ең алғаш абиогендік жолмен пайда болған тірі ағзалар енді одан әрі өздеріне ұқсас ағзалардан тек биогендік жолмен дамыды. Фотосинтездің пайда болуы қоректену және зат алмасу әдістері бойынша барлық тірі ағзаларды екіге: автотрофтылар (жасыл өсімдіктер) және гетеротрофтыларға (жануарларға) бөлуге бастама берді. Алғашқыда Жер бетінде температура әлі де болса жоғары болғандықтан (оның өз ішіндегі

радиоактивті заттардың ыдырауы нәтижесінде біргіндеп қыза бастады), тіршілік тек суда ғана жүріп жатты (Протерозой заманында). Бұл заманның соңына таман жануарлар типтерінің басым көпшілігінің өкілдері пайда болды [1, 221].

Палеозой заманының Кембрий кезеңінде өсімдіктер құрлыққа шықты. Жануарлар әлемінде буынаяқтылар т.б. көп болды. Алғашқы құрлықтық жәндік - өрмекшілер болды. Одан кейін қосмекенділер құрлыққа шықты. Тас көмір кезеңінің соңына таман нағыз құрлықтық жануарлар – жорғалаушылар пайда болды. Ендігі жерде ұрықтың дамуы суда емес, құрлықта жүретін болды, тыныс алу тек өкпе арқылы жүзеге асырылды. Одан соң жабықтұқымды өсімдіктер мен алғашқы қарапайым сүтқоректілер шықты. Юра кезеңінде жорғалаушылардан ұшуға бейімделген бунақденеқоректі түрлері – құстар шықты. Мезозой заманының соңында ауаны, жер бетін, суды мекен еткен алып жорғалаушылар органың қолайсыздығынан жойылып, олардың орнына жоғары омыртқалылар – құстар мен сүтқоректілер келіп шықты. Кайнозой заманында қазіргі кездегі флора мен фаунаның қалыптасу процесі жүрді. Климат салқындап кетті. Мәңгі жасыл ормандар жойылып, қыста жапырағын түсіретін ағаштармен алмасты. Бірте-бірте шөптесті өсімдіктер, әсіресе астық тұқымдас өсімдіктер таралған апық далалы жерлер пайда болды. Міне, осы кезде бунақденеқоректі сүтқоректілерден приматтар (маймылдар және маймыл тәріздес) отряды бөлініп шығып, одан әрі адам тәрізді маймылдар мен адамның қалыптасуына жағдайлар туа бастады. Үштік дәуірдің соңында апық далаларды және орманды мекендеген маймылдардан адам пайда болды. Бұл дәуірдің соңында мұз басудың нәтижесінде бірқатар ірі сүтқоректілер жашпай жойыла бастады. Ұсақ жануарлардың көпшілігі суықтан інге тығылу арқылы сақталып қалды [1, 223].

Адам мен омыртқалы жануарлардың ұрықтарының дамуында көп ұқсастықтар бар. Адамның дамуы да жатыр ішінде ұрықтанған жұмыртқадан басталады. Жұмыртқаның бөлшектенуі арқылы ұшалар түзіледі де, олардан бірте-бірте дене мүшелері қалыптасты. Адам ұрығындағы мидың дамуы да алғашында балықтың миына ұқсас бес ми көшіршіктерінен тұрады. Одан бірте-бірте үлкен ми сыңарлары бірнеше бөліктерге бөлінеді, дами келе үлкен ми сыңарларының қыртысында мидың беттік көлемін ұлғайтатын иірімдер мен жүлгелер пайда болады.

Тән танымдық құрылымы және физиологиялық ерекшеліктері жөнінен адамға басқа жануарлардан гөрі адам тәрізді маймылдар өте ұқсас келеді. Олардың қабырғаларының саны – 12-15 жұп, 5-6 омыртқаның бірігуінен сегізкөз пайда болған, тістері де адамның тістеріне ұқсас күректіс, сойдактіс, азутіс деп жіктеледі. Адам мен шимпанзе гендерінің 99 % -і ұқсас. Биохимиялық зерттеулер негізінде адам мен шимпанзе және горилла денесіндегі ақуыз бен нуклеин қышқылдарының құрамында да ұқсастықтың

бар екені анықталды. Жалпы алғанда, приматтар эволюциясында ДНК молекуласының құрылысы онша өзгеріске ұшырамағандығы анықталды. Осы ұқсастықтардың бәрі де адам мен адамтәрізді маймылдардың арасындағы туыстықты дәлелдей түседі деп тұжырымдайтын авторлар бар. Бірақ та мына жайтты да ынабатқа алуымыз керек: Адам миының көлемі 1400-1600 см, яғни шимпанзе мен горилла миынан 4 есе үлкен. Адамның көмекейінде сөйлеуге байланысты ерекше дыбыстық бұлшық ет пайда болған. Адамдар қоғамдаспш өмір сүреді, сондықтан әлеуметтік заңдылықтарға бағынады және үнемі бір-бірімен қарым-қатынаста болады. Олардың дамуы қоғамның дамуына тікелей байланысты. Қазіргі кезде адамға биологиялық әсерлерден гөрі әлеуметтік әсерлер көбірек ықпал жасайды. Миының сапасы этникалық, өркениеттік, мәдениеттік мән-мазмұнмен байланысты. Ендеше, адамға пайдалырақ болатын әлеуметтік жағдайларды дамытуға күш салу керек (білім-ғылым, технология және әлеуметтік әділдік пен гуманизмді орнықтыру күн тәртібінен түспек емес) [1, 228].

Бұл ретте мына бір сұрақ туындайды: адам мен маймыл сияқты бір-бірінен айқын ажыратылатын ерекше белгілері бар екі типтің бірінен бірінің пайда болуы мүмкін бе? Мүмкін болса, оның ғылыми негізі бар ма? Тұқым қуалаушылық заңдылықтарына сәйкестенеді ме?

Чех ғалымы Г. Мендель 1865 ж. тұқым қуалау бастамалары ата-аналарынан ұрпағына жеке бөлшектер түрінде берілетінін дәлелдеді. «Өсімдік будандарында жүргізілген тәжірибелер» деген мақаласында тұқым қуалаушылықтың негізгі заңдылықтарын жариялады. 1909 ж. дания ботанигі ол бөлшектерді ген деп атаса, америкалық генетик Морган 1912 ж. олардың хромосомаларда орналасқанын дәлелдеді. Қазіргі кезде ген хромосомадағы ДНК молекуласының кесіндісі екені және онда тірі жасушадағы ақуыздың бірінің құрылысы жайлы ақпарат жазылатыны анықталды. Ламарктің пікірінше, орта жағдайларына байланыста өзгеріске ұшыраған кейбір мүшелер жақсы жұмыс істеп, жаттыға келе дамып жетіледі, ал басқалары көп қолданылмағандықтан, керісінше жаттықпайды да, біртіндеп жойылады. Тіршілік барысында пайда болып, қажетті бағытқа толық сәйкестелген белгілер міндетті түрде тұқым қуалайды. Сүтқоректілер тістерінің жойылып кетуі, олардың ата тектерінің қоректік заттарды пайнамай жұтуының салдарынан болса, жер астында тіршілік ететін жануарлардың көздері пайдаланбағандықтан қажетсіз мүше ретінде жойылады [1, 169].

Түрлер тұрақты болмай, әр түрлі жағдайларға байланысты үнемі өзгеріп отырғаны дәлелденді. Түр күрделі генетикалық жүйе болып табылады. Түрге – тіршілік ету және құрылыс ерекшеліктеріне байланысты әр түрлі тармақтары мен популяция топтары енеді. Ол топтың өкілдері өзара шағылысып, өсімтал ұрпақ қалдыра алады. Түр деп морфо-физиологиялық ерекшеліктері ұқсас, бір-бірімен еркін шағылыса алатын және жалпы ареалы бар популяциялар жүйесін құрайтын даралар жиынтығын айтады [1, 197].

Түрге бірнеше критерий тән. Морфологиялық критерий – бұл түрге жататын даралардың ішкі және сыртқы белгілерінің ұқсастығын көрсетеді. Бірақ табиғатта бір-бірінен оқшауланған және өзара шағылыспайтын түрлер морфологиялық жағынан ұқсас болып келеді. Физиологиялық-биохимиялық критерий: түрлердің алуан түрлі болуы олардың химиялық құрылымдарының әр түрлі болуынан. Өйткені, әр түрдің жеке топтарында өздеріне ғана тән жоғары молекулалық органикалық қосылыстар синтезделеді.

Түрге тән негізгі критерий оның генетикалық біртұтастығы болып табылады. Түрдің біртұтастығы шағылысу нәтижесінде популяциялардағы айырмашылықтарды жоюға негізделген. Жеке популяциялар мен түр тармақтары бір-бірінен қаншалықты оқшауланғанымен де олардың арасында әрдайым генетикалық ақпарат ағымы болып тұрады. Өйткені, бір түрдің әр түрлі популяциясындағы даралар өзара шағылысып, өсімтал ұрпақ бере алады. Соның нәтижесінде гендер бір популяциядан (популяция дегеніміз – эволюциялық ұзақ уақыт бойы аралдың – территорияның белгілі бір бөлігінде тіршілік етіп, өз алдына дербес генетикалық жүйе құра алатын, еркін шағылысып, өсімтал ұрпақ беретін бір түр дараларының шағын тобы. Популяция даралары оқшаулануға байланысты көршілес популяциямен салыстырғанда барлық қасиеттері мен белгілері бойынша өте ұқсас болып келеді) екінші популяцияға өтіп, жаңа үйлесімдер түзеді. Бірақ әрқилы тосқауылдың болуы себепті гендердің бір түрден екінші түрге өтуі мүмкін емес. Өте сирек, қандай да бір жағдайларға байланысты тұраралық шағылысу бола қалса, одан тіршілік ете алатын ұрпақ алынбайды. Ендеше, түр - өз алдына біртұтас генетикалық жүйе [1, 198]. Дарвин аралықтағы (екі ортадағы) тармақтар ұзақ өмір сүре алмайды, олар өлімге душар етіліп, тез арада жоқ болып кетеді деген тезисті алға тартқан [2, 248].

Табиғатта түр ішкілік құрылымдар да болады, олар жануарларда – түр тармақтары делінеді. Тіршілік жағдайлары өзгерсе, бейімділік белгілері де өзгереді. Бір түрге жататын даралар арасында тығыз байланыстар болып жатады және сол арқылы түр тұтастығы үнемі сақталады. Мұндай байланыстар аталықтары мен аналықтары арасында ата-енелері мен ұрпақтары арасында, үйірдегі, табындағы жеке даралар арасында да болады. Осындай көп түрлі байланыстардың нәтижесінде түр тұтастығы сақталып, олардың тіршілік жағдайы қамтамасыз етіледі. Эволюция барысында әрбір түр дараларының арасында өзара бір-біріне бейімделушілік қалыптасады. Мысалы, көптеген жануарлардың ата-енелерінің ұрпақтарына қамқорлық жасауы, даралардың әр түрлі хабар беру арқылы өзара қарым-қатынас жасауы (жұп құруы, көбеюі) жауларынан бірлесіп қорғануы немесе қорегін топтанып жүріп ұстауы, т.б. сияқты байланыстарды атауға болады. Сондықтан да бір түр басқа түрлерден оқшауланады да, өз алдына біртұтас жүйе құрады. Тіпті бір түрге жататын даралардың хромосомаларының саны мен пішіні де бір-біріне сәйкес, әрі ұқсас болатыны белгілі. Сондай-ақ, әр

түрге жататын даралар арасында будандасу не шағылысу өте сирек кездеседі. Мысалы, қасқыр мен шибөрі бір туысқа жатқанымен, бір бірімен ешуақытта шағылыспайды. Олар морфологиялық, экологиялық және басқа белгілері бойынша да ажыратылады. Табиғатта сирек болса да, әр түрге, кейде бір туысқа жататын түрлер арасында будандасу немесе шағылысу жағдайы байқалады. Мұндай жағдайда ондай түрлер арасынан шыққан гибрид тіршілік ете алмайды. Немесе олар өз алдына ұрпақ бермейді. Мысалы, жылқы мен есек бір туысқа жататын түрлер, ал олардан шыққан қашыр өз алдына ұрпақ бере алмайды. Кейде түрдің бейімделуі сол түрге жататын кейбір «артық» даралардың жойылуына әсер еткенімен, сол түр үшін пайдалы болып саналады. Сондай-ақ құстардың кейбір түрлері ұя тар болғанда балапандарының біразын ұядан түсіріп тастайды, ал қалғандары пирақ болып өседі, әрі тіршілікке бейім болып жетіледі. Демек, табиғатта кездесетін мұндай «қажетсіз» бейімделу тұтасымен алғанда сол түрдің өз пайдасына шешіледі. Еврейлердің қырылуын ұйымдастырған еврей элитасының әрекеті де бұған мысал бола алады.

Дарвиннің пікірінше, анық ажырататын белгілері бар түрлердің шағылысуының нәтижесінде өсімталдық мүлдем тоқтайды немесе аз ұрпақ бергіштігімен ерекшелінеді. Әрі қарай келесінде түрлер ұрпақтарының өсімталдығы зиян шекпейді [2, 58]. Гибридтердің өсімталдық құрылысы жетілген болса да, олардың органдары өзінің өсімталдық функциясын атқара алмайды. Мұны аталық элементтерінің жағдайынан (электрондық микроскоп арқылы) білуге болады [2, 411]. Бұл жайтты этностардың араласуынан да байқауға болады. Олар бірінші ұрпағында-ақ құрыш кетуге тиісті. Ал таза гомогендік этностардағы гибридтік кірігу нәтижелі аяқталуы мүмкін. Мысалы, ғылымға европеоидтықтар мен австралоидтық аборигендердің арасындағы аралас некеден туылған өкілдерінің аман қалғандығы мәлім емес. Ал мұндай жағдайда европеоидтық (еркек заты) пен азияттықтың (әйел заты) ұрпақтары көбінесе «кесерова сечение» арқылы алынады немесе олар ауруларға душар болып, генетикалық және психикалық ауытқушылықпен туылады екен. Сонымен бірге Дарвин мұны абсолюттендіріш жіберуге де болмайтынын айтады [2, 686].

Дарвин жекеленген жақсы-жағымды айырмашылықтар мен өзгерістердің сақталуы және зияндыларының жойылуын мен Табиғи сұрыптау деп атадым, дейді (Дарвин Ч. Происхождение видов. – М.-Л., 1937. – С. 128). Менің пікірімше, тармақтар – құралу үдерісіндегі түрлер ғана немесе мен оларды пайда болып келе жатқан түрлер деп атар едім [2, 167-168]. Арзымаған айырмашылықтар, оларды орнықтыру арқылы максимальдық түрді қалыптастыру жағдайында ғана жаңа түрлер пайда болады. Егер тармақ өсе келе бастапқы тұқымдық түрдің саны артып кетсе, ол түр бола алады, ал түр тармаққа айналып қалар еді немесе екеуі де бір уақытта өмір сүре отырып, дербес түрлер болып есептелінер еді [2, 95]. Өзгерістер сөзін Дарвин жай ғана

жекеленген айырмашылықтар ретінде түсінеді. Құрылымы және жалпы складтағы болмашы айырмашылықтар тармақтардың құрылуындағы бірінші қадамдар болып табылады. Табиғат өзінің заңына жат саналатын гибридік әулеттің орнықтырылмауы үшін олардың ұрпақтарын бірінші ұрпақта-ақ жойып жібереді.

Бір-бірінен айқын айыратын өзгерістері бар жануарлардың шағылысуының толығымен өсімталдығын дәл анықтаған бірде-бір жағдай табыла қояр ма екен? Таза түрлердің ұдайы өндіруге қабілетті органдары, әрине, жетілген жағдайда болады, бірақ шағылысқанда бұл түрлер аз әулет береді немесе мүлдем оны бермей қояды. Сонымен бірге өсімдіктер мен жануарлар гибридітерінің өндіретін, яғни ұрпақ әкелуге тиісті органдары өзінің функциясын атқаруға қабілетсіз, мұны олардың аталық элементтерінің жай-күйінен микроскоп арқылы анық біліп алуға болады [2, 411].

Егер бұл биологиялық шындықтан келіп шығатын болсақ, араласқан этностар мен екіншілік нәсілдер ұдайы ең таяудағы ұрпақтарының құрып бітіп, қашан да болса өмір сүрмеуі керек еді. Ал аралас некелер арқылы пайда болған гомогендік («таза») этностағы гибридік (будан) қоспалар немесе ұрықсыз болады (өнім бермейтін) немесе таза этностың өкілдерімен әрі қарай аралас некелесуіне байланысты ассимиляцияға түсіп (сіңісіп кетіп) ақырында жат белгілерінен толық құтылып, содан соң жұтылып кетуі керек. Мысалы, метистер мен мулаттардың ұрықсыздығын айғақтайтын көптеген жағдайлар белгілі. Дарвин еңбегінің бір жерінде ескертеді: түрлер бірінші будандасуында ұрықсыз болғанымен, олардың тармақтары будандасқанда әрқашанда дерлік өсімтал тұқымды беруімен ажыралып тұрады (2, с. 686). Будандасу нәтижелері тұқымның сөзсіз нашарлауына алып келеді, дейді Дарвин. Олардың жақсаруына түрлі тектердің шағылысуы арқылы еш уақытта қол жеткізуге болмайды: барлық тәжірибелі малшылар бұл әдіске үзілді-кесілді қарсы, оны тек жақын, туыстас тұқымдар түрлеріне ғана қолдануға болатынын растайды. Сондықтан биязылықты, сыпайылықты, төзімділікті насихаттап, - деп жазады А.Н. Севастьянов, - демократияны ту етіп жүргендердің нәсіл және этностық араласу аса сұлу және дарынды ұрпақтардың пайда болуына әкеледі-міс еген көкезуленулері нағандардың жауапсыз, зердесіз, нақұрыстық патшағы. Пушкиннің тамырында 65 % орыс қаны ағып жатыр, төрт буынындағы 8 ата-бабасының бесіншісі таза орыс адамдары және екеуі европалық халықтар өкілдері. Ол сирек кездесетін ерекше феномен. Егер ақ түсті адамдарға түрлі түстілер келіп қосылса, мұндай араласудан бүгінгі Американың әр бұрышында данышпандар мен ақындар тұрған болар еді [3, 45].

Нәсіл жойылады ма? Нәсіл мен этностың өзін-өзі тазалануы мүмкін бе? Бұған жауапты нағыз эмпирик, пынайы жаратылыстанушының еңбегінен табуға болады. Табиғаттағы мүмкіндіксіз нәсілдегі өзгерістер болмайды. Өйткені, адам сұрыптау арқылы тек әлсіз ауытқуларына ғана әсер ете алады.

Өзіне назар аудартқан қалыптан тыс жемсауы бар көгершінді көрмегенде барылдақ көгершінді сұрыптап алу адамның миына кіріш те шықпас еді. Адам табиғат берген бағытта әрекет еткен, сөйтiш күтілген нәтижеге қол жеткізді.

Дарвин ақ пен қара поляктік (Barb) көгершіндерді будандастырған. Нәтижесінде қара, қоңыр және теңбіл түсті гибридтер пайда болған. Әрі қарай ол қара поляктікті (Barb) ала пегненмен (Spot) будандастырған т. тағылар. Ақырында жабайы жартасты көгершіндер келіп шықты. Демек, барлық үй тұқымдары жартасты көгершіннен пайда болған [2, 57].

Осы сияқты некеге тегі орыс-неміс-украин т.б. отырса, олардың ұрпақтары кроманьондық типтің барлық бітімін қалпына келтіреді. Сонымен бірге орыс типінің біршама антропологиялық пашыраңқылығы да жақсы нышан, өйткені Дарвин бойынша, бір түрдің ұрпақтарының құрылымы түрлі боп келсе, сапалы болады [2, 174]. Біздің Орталық Азия түркілерінің араласуының нәтижесінде, алғашқы тұраңдық түріктік тип толық қалпына келер еді. Бұдан тысқары, алғашқы нәсіл ұрпақтары мыңдаған жылдар бедерінде өзгеріссіз сақталып қалуы да мүмкін (мысалы, қазіргі баскілер, берберлер).

Сонымен, геологиялық, климаттық және басқа табиғи факторлардың әсерінен, көп-қонның қажеттілігі, сондай-ақ нәсілдерлік қатынастар (негізінен соғыстар) бір заманда бірыңғай нәсілдердің этностарға бөлшектенуіне әкеліп соқтырды. Мұнда бір нәсіл шеңберіндегі биологиялық ерекшеліктер этногенездер негізін қалап, этнодиагностикалық маркерлер этностарды ажыратушы рөл ойнай бастады (бір отбасындағы аға-інілердің физикалық жағынан ұқсастығы аз болуы мүмкін, бірақ отбасылық бірліктің ерекшеліктерін сақтай отырып, олардың ұрпақтарының оқшауланып өмір сүрген жағдайында бір замандары бірте-бірте жеке бір дербес қауымның негізін қалауы мүмкін болатын жайт. Біртіндеп биологиялық бұл айырушы белгілер тілдер мен мәдениеттердің, күллі ментальдықтың белең алып бара жатқан ажыралу процесстерін қамтамасыз етті.

Авторлар табиғи-бірге қауымдасып өмір сүрген тіршілік иелері ретінде өзірге дәл анықталмаған, бірақ әлеуметтік тұрғыдан салыстырмалы түрде бажайлауға болатын институтты – алғашқы қауымдық үйірлік топты (стадо) көрсетуге болады деп біледі. Нақты мәліметтердің жоқтығынан мұның сол замандағы әлеуметтік-этникалық динамикасын дәп басып пайымдау қиын, әрине. Бұл интервалдың негізгі бағыты – өзінің тобынан тысқарыдағылармен жыныстық қатынастардың белең алуы мен түрлі ұрпақтарға жататын тіршілік иелерінің арасындағы некелерді мүлдем болдырмау, ана мен оның балаларының арасындағы тұрақты және ұзақ мерзімді туыстық байланыстардың нығаюы, олардың арасындағы биологиялық байланыстардың туысқандықты ұғынуымен қоса жүруі [4, 284]. В.П. Алексеевтің пікірінше, адамның арғы тегі – австралопитектер дамыған ментальдыққа ие емес еді, бірақ тас және сүйектерден дөрекі құралдарды

жасай білген, терімшілік-аңшылықпен айналысқан [4, 286]. Архантроптар (питекантроптар, синантроптар) – ең ежелгі адамдар болып есептеледі, оларда диалогтік тіл, ұғымдық ойдың нышандары болған, ірі аңдарды зорықтыра жүріп айдап аулаған, табиғи мүмкіндіктеріне қарай әлеуметтік рөлі айқындалған. Алғашқықауымдық үйірлік топ эволюциясының бұл фазасы қандас туыстық қауымдастықтар қалыптасуының басталуы еді.

Сонымен рулық қоғам жоғарғы палеолитте пайда болады. Түрлі ұрпақтар өкілдерінің арасындағы некеге тиым салу рулық құрылымдағы әлеуметтік-этникалық қатынастардың қозғаушы күші болып табылады. ә) балалардың ана төңірегінде топтасуы; б) ішкі топтық некелік қатынастарға тиым салу. Экзогамия рулардың өзара байланыстарын күшейтті, бұдан барып олардың тайпаға бірлесуін тездетті. Жоғарғы палеолит пен мезолитте өмір сүруді қамтамасыз ету табиғат заттарын тікелей тұтыну – иемдену шаруашылығы арқылы жүзеге асты. Неолит пен қола дәуірлерінде егіншілік пен мал шаруашылығы түріндегі өндіруші шаруашылықтың бастамасы қалыптасады. Ру біртіндеп страттық топтарға – кішігірім отбасыларға бөлініп, олардың жалғыз өздері ұдайы өндірістік үдерістерді атқара алу жағынан шамасы келмейтіндіктен және экзогамияның нәтижесінде көршілестік қауымдарға бірігеді. Түрлі рулардың бір-біріне жақын араға қоныстанған патриархалдық отбасыларының (үйшаруашылықтарының) бір территорияда ұдайы өндіріспен айналысуының нәтижесінде көршілестік (территориялық) қауым пайда болды. Бұл қандас-рулас топтар бірлігі тайпаға орайласады: тегі бір тайпалас-аталастар ортақ өмір сүру мекен-жайы, тілі, бірдей өзіндік сана-сезімі және өзіндік атауы негізінде бірлеседі. Сөйтіп этностық түрге ие болады: белгілі бір географиялық таралу аймағы – қандас туысқандық, ұжымдық құндылықтар, бірыңғай тағдыр және дәстүр негізінде біріккен адамдық қауымды этнос деп атауға болады.

Рулық қауым ұжымдылықтың барлық әлеуметтік функцияларын атқарушы универсалдық институт болып табылады. Ал, көршілестік қауым отбасылық шаруашылықтардың ұйысуының нәтижесінде пайда болады. Өзара әсерлесудің өзегі – тікелей өндіріс, оның тәртiшке келтiрiлуi территориялық қауым кезеңінен басталады. Ру-тайпалық құрылыс, әдетте қандас туыстық пен антропогеоэценодикалықтың бірлігі еді: а) өзінің территориясын игерген шаруашылық ұжым этникалық жағынан гомогендік сипаттас еді. Мұнда география, шаруашылық, қан негіздері ажырамас бірлікті құрайды. Ал территориялық қауым бұл бірлікті бұзады – ендігі жерде шаруашылық ұжым қоршаған ортаға деген өзінің этностық өкілдігін бірте-бірте жоғалтады. Басты назар шаруашылықты жүргізудің тиімділігі мен нәтижелілігіне қарай ойысады: яғни шаруашылықты жүргізу табиғаттың бір бөлігін тайпалық әдістермен өңдеудің, дәстүрлі технологияны қолдана берудің орнына географиялық ортаға үстемдік етуге деген ұмтылыс арқылы жүзеге асатын болады. Мұның өзі табиғатты дерекі тұтынушылықтан

дамудың жоғары сатысына өтуге, қандас туыстық тіркемелердің орнын территориялық тұрмыстың стандарттарының басуына мүмкіндік береді.

Дамыған егіншілік шаруашылығына, малды қорада бағу мен отарлы мал шаруашылығына өту өндірістің күрделенуіне, тамақты тұрақты түрде таба алу мен азық-түлік қорын жинақтауға себешші болды. Мұның өзі шаруашылық ұжымды оның мекен еткен жеріне тікелей тәуелді болудан құтқарды.

Мезолиттің ақырында және неолит дәуірінде тұтынушылықтан өндіруші шаруашылыққа өтудің маңызы зор болды: ру-тайпалық өндірістің дәкір, қатып қалған тәртібін бұзады, тайшалардың араласуына септеседі, қосымша өнімдер жинақталады, соның нәтижесінде мүлктік жіктелу келіп шығады, әлеуметтік құрылым күрделенеді, тұрғындар страттанады және иерархияланады, мемлекеттілік негізі қалана бастайды.

Неолиттің атмосферасынан цивилиздік өсіп шығады, қоғамдық тұрмыс кристалданады (белгілі бір түрде құрылады), ұжымдық авто-эктожаңаруға деген қабілет қалыптасып, шыңдалады. Бұлардың алдыңғысы мәдениеттің рухани, екіншісі мәдениеттің практикалық түрлерінің дамуын алдын ала әзірлейді. Мәдениеттің өзі құндылықтарды жасау, өсіру, орнықты ету механизмі және оларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу арқылы көрінеді. Қоғамдық цивилиздің (азаматтылықтың) жағдайы бұл механизмнің орнықтырылуына байланысты жақсара түседі. Бұдан мағлұм болды: базис үстінділігі идеясы цивилиздік тарихында тек төртіншісіздік, берекетсіздік бағытына үндейді. Іс-әрекеттің практикалық түрлерінің әсерімен өмір сүру ортасы жаңарады, ал іс-әрекеттің рухани түрлерінің әсерімен гуманитарлық сала түлейді және құндылықтық тұрғыдан өсу басталады. Ең бастысы ұжымдық ұйымдағы тірліктің нәтижесінде үздіксіз жасампаздық, өңдеу, өсу бой көтереді. Неолиттегі өмір сүру - өсіру, тарату, өндірумен сәйкестенеді, өндіруші шаруашылықтың күнделікті әдеттегі тірлік салтына айналуы табиғат стихиялары күштерінің адамзат ұжымының тарихи тағдырын анықтауын азайтып, олардың екіншісі – табиғи-мәдени бастауын көбейтіп, өмірдің әлеуметтік компонентін күрделендіріп жібереді. Аз санды қандас-туыстас алғашқы қауымдық топтардың орнында этностық жағынан араласқан (территориялық қауымдағы иерархиялық, бір-біріне бағынатын) ірі әлеуметтік қауымдар пайда болады. Мұнда қауымдық топтардың биогенетикалық салмағы сақталып қала береді. Бірақ ендігі жерде олардың ішкі құрылымы да қоршаған ортаның факторларына тәуелді болмай қалады.

Европалық және орыс авторларының жазуынша, Нордистік нәсіл бүгіндері үлкен алғашқы европеоидтық-кроманьондық нәсілден ажыралып шығып, Поляр шеңберінен оңтүстікке, Евразияның солтүтігіне қарай қоныс аударған (солтүстіктегілердің бәрі жататын) барлық этностарды қамтитын – түр ұғымы. Олардың дәл ажыраған мезгілін ешкім де дәп басып айта алмайды. Бірақ қас-қағым сәтте кроманьондықтар өздері өмір сүріп жатқан

Евразияның аса үлкен платформасымен бірге мұздықтың жанынан (кейбіреулері астында қалған) бір-ақ шыққан. Мұның барлық ақиқаты мен құпиялары мұзды мұқиттың түбінде жатыр. В.В. Бунактың жазуына («К вопросу о происхождении северной расы // Антропологический журнал, 1, 1934»), Еуропада палеолит дәуірінде солтүстік нәсілдің кроманьондық және ориньяктік типтері өмір сүрген. Олар Франция территориясындағы Шанселадтан табылып, бойының ұзындығы 155 см, аяқ-қолдары үлкен емес. Сондай-ақ, олар Италия мен Чехиядан да табылған.

И. Е. Деникер нордистік нәсіл өкілдері, көбінесе Солтүстік Еуропада шоғырланған еді: сопақ бет, сұңғақ бойлы, ақ-сары шашты, ақ тәнді, көздері көгілдір, бастары сопақтау (76-79), қыр мұрынды (Человеческие расы. 1900) деп жазған. Көптеген антропологтар нордистік нәсіл өкілдері жашпай долихокефальдықтар (ұзынбастылар), ал олардың арасында кездесетін брахикефальдықтар (келге басты немесе дөңгелек жүзді) кейінгі кезеңдердегі басқа этностармен болған қан араласудың нәтижесі деп түсіндіреді. Неміс расологі К. Штрац солтүстік тайпаға скандинавиялықтардан басқа солтүстік немістер, голландықтар, ағылшындардың бірсыпырасы және солтүстік ресейліктер жатады деп біледі. Норвегиялық ғалым Х. Брюнн «Нордический человек» (1929) деген кітабында Норвегияда еркектердің 100 %-і ақ тәнді, 98,5 %-і көккөз, 99 %-і ақ сары шашты болып келетін тұрғындары тұрған аймақтар сақталынған. Демек, Скандинавия жартыаралы нордистік нәсілдің алғашқы отаны болған деп көрсетті. Д. Рис те 1836 ж. арийлер арктикалық пенбер шегінен, әсіресе Финляндияның солтүстігінен шыққан деп болжамдаса, Д.Х. Рендалл 1889 ж. арийлерге берген анықтамасында «Блондиндердің долихокефальдық нәсілі Балтық жағалауынан шыққан деп тұжырымдаған. В. Демин ақ адамның алғашқы отаны мұздың астына кеткен Гиперборея еді деген болжамын айтқан. Көптеген археологиялық экспедицияға қатысқан антрополог Л. Криживицкий Ладога көлінен көрсеткіші 72,1 болған бас сүйектерді тапты. Бұл ерекшелік кейініректе батыс, шығыс славяндар құрамына кірген тайпалардан көрінді. Бұлар «Солтүстіктің иегерлері» еді. Олар Киев пен Москвадан Польшаға дейінгі жерлерде өмір сүрген ұзынбасты, ақшыл сары адамдар екен деген қорытындыға келген. Неміс антропологиялық қоғамының негізін қалаушысы Р. Вирхов (1821-1902) Еуропада жүргізген қазба жұмыстарының нәтижелерін жүйелей келе «германдықтар да, славяндықтар да алғашқыда блондиндер болған (ақсары шашты), бірақ кельттермен араласып, қоңырқай типтес элементтерді қабылдаған деген қорытындыға келген. Неміс антропологі И. Ранке былай дейді: алғашқыда германдықтар мен славяндардың бас сүйектері ұзынбасты болып, кейініректе брюнеттер мен (қысқабастылармен) араласқан, Қазіргі Финляндияда неолит дәуірінде блондиндер тұрған. Солтүстіктегі славяндар да блондиндер болған. Шотландиядағы германдықтар блондиндер еді дейді. А.Л. Монгайттың пікірінше (Археология

Западной Европы. Каменный век. М., 1973), Еуропада долихокефальдар мен брахикефальдардың арақатынасы бірдей болған. Батыс Еуропада неолиттік долихокефальдар 3-ке ажыралды: 1) кроманьондық тип; 2) жерортатеңіздік; 3) нордистік тип. Қазіргі скандинавиялықтар жергілікті неолиттік тұрғындардың тікелей ұрпақтары. Нордистік типтегілер Скандинавия елдерін, Швейцария мен Германияны мекендеген. Солтүстіктен Оңтүстікке қарай қоныс аударған нордистер Шығысқа, Оңтүстік-Шығысқа, қазіргі Пекинге дейін жеткен. Г. Е. Грумм-Грижимайло («Белокурая раса в Средней Азии». СПб., 1909) мен Г.Ф. Дебец («Еще раз о белокурой расе в Центральной Азии» // Советская Азия, 1931, номер 5-6) Алтай-Саян маңындағы жүргізілген қазба жұмыстары бұл жерлерде европеоидтық нәсілге жататын ұзынбастылар өмір сүрген, олардың бет пішіні таза европалық екендігін көрсетеді деген болжам жасаған еді. Г.Ф. Дебец қытайтанушы Г. Е. Грумм-Грижимайлоның пікірін қуаттай отырып, б.э.д. I мыңжылдықтың ақырында және б. э. I мыңжылдығының басында қытай деректерінің көрсеткеніндей, Минусинск өлкесі төңірегінде солтүстік нәсілге жататын европеоидтық тұрғындар өмір сүрген дейді [5].

Нордистік нәсілдің ядросына 3 этностық топ жатады: германдықтар (скандинавиялықтар, голландықтар, бельгиялықтар, ішінара ағылшындар мен француздар), финдер мен славяндар. Мұны, дейді А.Н. Севастьянов, орыс-фин тайпаларының одағы көрсетеді. Олардың Рюрикті ағаларымен бірге мемлекетті бірлесіп басқаруға шақырғандығы мұның дәлелі болып табылады. Нордистік нәсіл ұрпақтары уақыт өтісімен физикалық жағынан қарайды. Сонымен бірге олардың этникалық идеалы да қарайды. Александр Македонскийдің, одан кейін Рим Республикасының және империялардың жаулап алуларының биологиялық нәтижесі осындай болды [3, 40].

Бұл ретте шешімін таппаған мәселенің барын айта кеткен жөн: егер де Орталық Азия, оның ішінде Қазақстан жерлерін атам заманынан нордистік-арийлік нәсіл өкілдері мекендеген болса, Қазақстанның ежелгі тұрғындары әуел бастан нордистік нәсілге жатқан ба немесе өз алдына дербес европеоидтық сипатты этносты құраған жергілікті қауым еді ме? О. Смағұловтың айтуынша, Қазақстанның энеолит және қола дәуірлеріндегі тұрғындарының физикалық әлпеті европеоидтық болып, қазіргі уақытта моңғол типтес тайпалардың келіп қосылуының нәтижесінде қазақтардың популяциясында 30 % европеоидтық, 70 % монголоидтық қоспа болып өзгерген екен. Мұның анық-қанығына жету – аса маңызды ұлттық-этностық және идеологиялық мәселе болып қала береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қасымбаева Т., Аманжолова Л. ... Тіршіліктану. – Алматы: Мектеп, 2003. с.319.
2. Дарвин Ч. Происхождение видов. – М.-Л., 1937.
3. Севастьянов А.Н. Дарвинизм и расология. Раса и этнос // Авдеев В.Б. Расология. – М: Белье альвы, 2005.

Әбушәріп С. Тіршіліктің, түрлердің, нәсілдердің, этностардың...

4. Алексеев В.П. Становление человечества. – М., 1984.
5. Дебец Г. Ф. Еще раз о белокурой расе в Центральной Азии // Советская Азия, 1931, №№ 5-6.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается эволюция жизни вообще, видов, рас и этносов, а также вопрос о том, как сказывается кровное смешение представителей различных рас и этносов, имеющих резкие отличительные признаки на их психо-генетическом состоянии. В ней освещается возникновение родовой общины, в особенности так называемой нордической расы и их места расселения.

(Әбушәріп С. Эволюция жизни, видов, рас, этносов)

SUMMARY

The paper describes the evolution of life in general, species, races and ethnic groups, as well as the question of how to effect a blood mixing of different races and ethnicities, with sharp features on their psycho-genetic condition. It highlights the emergence of the tribal community, especially the so-called Nordic race and their place of settlement.

(Abusharip S. The evolution of life, species, races, ethnic groups).

ÖZET

Kağıt genel yaşam evrimi, tür, ırk ve etnik gruplar, yanı sıra psiko-genetik hastalık keskin özelliklere sahip, farklı ırklar ve etnik karışımı bir kan etkisi nasıl soru açıklar. Bu aşiret topluluğu, özellikle sözde Kuzey ırk ve onların yerine yerleşim ortaya çıkması vurgulamaktadır.

(Abuşarip S. Hayatın evrimi, tür, ırk, etnik gruplar).